

לענין איסור האכילה הוא אם יש יד ע"ש. ואיני יודע אם דוקא במשפחה הדין כן ולא במשמיים ולא במקדושות, או גם באלו הדברים הדין כן.

ש"י אום ז' ואין כאן מקומו. ועיין בשו"ע יו"ד סי' קמ"ו ס"ה גבי ציטול גוי קטן, ומסופק אני אם מדמין זה לזה, ול"ע. ועיין כאן מ"ו ע"א ובר"מ כאן פ"ח ה"ג ובשו"ע כאן סי' קל"ט ס"א, לישראל זוקף לבניה להשפחות לה ואל גוי והשפחה דנאסרה מיון דהיה ניחא להישראל, אפשר בחרש שטעה וקטן לא שייך זה דלא מהני ניחוסא דידהו ואינה נאסרת ונאמי רק לעורר.

החזקתים

[ט] ונוהגים לאוים אלו בכל אישי ישראל, מוץ מחרש שטעה וקטן כנכל המורה כולה. ואינם נוהגים אלא בני נח כמו שכתבתי לעיל [מנחה מכ"ח אום ה']. וגם אי הוו אביומייהו, עיין שו"ע יו"ד סי' קנ"ו ס"ג, והארכתי לעיל בפרשת אמור [מנחה רל"ו אום ט"ו].

משותחה לחצי דלעת

[י] ועיין בר"מ כאן פ"ח ה"ג שכתב דהשמשחה לחצי דלעת והחצי השני מעורה בו, נאסר החצי השני מספק, והוא אכילה בש"ס בחולין קכ"ח ע"א. והלא"ז שם השיג על זה דאין יד לאיסור והאכילה רק לטומאה, וכן שיעת רש"י [שם ע"ב ד"ה מהו]. אך הר"מ סבירא ליה דגם

מצוה תל, מצות ברכת המזון

(א) לברך את השי"ת אחר שיאכל וישבע מלחם או משבעת המינים וכו'. מנחה זו מנומרת בר"מ פ"א מנרות ונפרקים מפוזרים שם, וצטור אור"ח הלכות ברכת המזון סי' קפ"ב ואילך, והרב הממנה האריך. ודבר הנהוג בזמנינו והארכו הראשונים והאחרונים אין דרכי להאריך, ולאכתוב בקיצור קצת הערות בס"ד.

והנה על לשם מחמשת המינים כולי עלמא סוכרים שברכת המזון היא מן המורה, ועל מזון מחמשת מינים שאינו לשם, כגון פת הבאה בביסקו, צריך עיון אם היא מן המורה. וכן שבעת המינים כגון גפן כו' יש דעות אם היא מן המורה, היינו ברכת מעין שלש, ורומנו הרב הממנה לזה, ועיין בראשונים^א שארכו בזה הרבה.

ומן הנכלל במצוה זו, שלא ידביק האדם אל ממונו שחננו האל בצדק ממון אחר שהוא של גזל או חמס, או מרבית או מכל דבר מכוער, שכל זה בכלל משמשי עבודה זרה הוא, שיצר לב האדם רע חומד אותו ומביאו אל הבית, והיצר הרע נקרא בשם עבודה זרה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה שבו נאמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל [שם ט"ו, ט"], וכתיב בענין עבודה זרה [שם י"ג, י"ד], יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו וגו'.

ובממונות כאלו שזכרנו ובמשמשי עבודה זרה על כולן נאמר והיית חרם כמוהו, כלומר שכל הנדבק עמו הוא חרם, שאין ברכת האל מצויה בו ואבד וכלה, ובענין שיאמרו זכרונם לברכה שפרוטה של רבית מכלה כמה אוצרות של ממון, שבא זה ומאבד את זה.

ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

ועובר על זה ולקח שום דבר מעבודה זרה והביאו לרשותו ונהנה בו, לוקה שתיים, משום ולא תביא וגו', ומשום ולא ידבק וגו', כן כתב הרמב"ם ז"ל [פ"ז מעבודה זרה ה"ב].

מצוה תל מצות ברכת המזון

(א) לברך את השם יתברך אחר שיאכל האדם וישבע, מלחם, או משבעת המינים* הנזכרים בכתוב [דברים ח', ח] כשהוא זן מהן, ולחם סתם נקרא פתי העשוי מחטה ושעורה, ובכלל החטה הכוסמת, ובכלל השעורה שבולת שועל ושיפון. ועל כלל שבעת המינים הזנין נאמר [שם, י'], ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. וזאת השביעה אין לה שיעור שוה בכל אדם, אבל כל אדם יודע שביעתו, וידענו שיעור שביעת הצדיק שהוא באוכלו לשובע נפשו, ארצה לומר כדי מחיתו לבד. והראיה שאין חיוב הברכה מן התורה רק אחר השביעה, מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק מי שמתו בברכות [כ' ע"ב], דרש רב עוירא וכו', עד אמר להם לא אשא פנים לישראל שאני כתבתי בתורתך ואכלת ושבעת וברכת, והם דקדקו על עצמם עד כזית ועד כביצה. ועוד ארחיב המאמר בפירוש הכתוב הזה ובדינין היוצאים ממנו בדיני מצוה זו בעזרת השם, ואודיע המחלוקת שיש לרבותינו במשמעותו.

משרשי המצוה. הקדמה. הלא הגדתי לך בני כמה שקדם כי לשם ברוך הוא כל הכבוד וההודו וכל הטוב וכל החכמה וכל היכולת וכל הברכה, ודברי בן אדם וכל מעשהו אם טוב ואם רע לא יוסיף ולא יגרע, על כן צריך אתה להבחין כי באמרנו תמיד בברכות ברוך אתה השם, או יתברך, אין המשמעות לפי הדומה להוסיף ברכה במי שאיננו צריך לשום תוספת חלילה, כי הוא האדון על הכל, וכל הברכות הוא מחדש אותן וממציאן מאין, ומשפיע מהן שפע רב באשר תהיה שם רצונו הטוב. על כן צריכין אנו לחפש כוונת הענין מהו, ולא נוציא זמננו במה שהעסק בו תמיד מבלי הבנה בו כלל. ואני המעורר אין מחשבתי שישגי שכלי אפילו כטפה מן הים באמתת הענין, כי כבר הוגד לי ושמעתי מפי חכמים כי יש בדברים אלה יסודות חזקים וסודות נפלאים, יודיעום חכמי התורה לתלמידיהם כשהם נבונים וכשרים ובכל מעשיהם נאים. אבל רוב חפצי להשיג בזה קצת טעם ושיאני לדבר בו, ואולי היתה טובה השתיקה, אבל האהבה תקלקל השורה.

ידוע הדבר ומפורסם כי השם ברוך הוא פועל כל הנמצא, וברא האדם והשליטו על הארץ ועל כל אשר בה, וממדותיו ברוך הוא שהוא רב חסד והוא חפץ בטובת בריותיו ורוצה להיותן ראויין וזכאין לקבל טובה מאתו, וזה באמת משלמותו ברוך הוא, כי לא יקרא שלם בטובה רק מי שהוא מטיב לאחרים וזולתו, אין ספק בזה לכל בן דעת. ואחר הסכמה זו שידענו בחיוב מרוב שלמות טובו שחפצו להריק עלינו מברכתו, נאמר שענין הברכה

ו. בביב"י ע"א תניא הך גזירה שוה לענין מעלים עיניו מן הצדקה, והשוה אותם רבינו לפי שכל אלו בכלל יצר הרע של חמדת הממון. ז. ב"מ ע"א ע"א, שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. תל. תכח. עקב עשה א' רמב"ם עשין י"ט. הלכות ברכות. סו"ג עשין כ"ז. סו"ג ק"ט. סו"ר אור"ח קפ"ד—ר"א. א. לקמן בדיני המצוה כתב רבינו שכן היא הכרעת הגדולים שבדורו, עי"ש. ב. ר"מ פי"ג ה"א, ובפי"ח ה"י"ב כתב הכ"מ שדעת הר"מ דשאר מיני דגן חוץ מחטה ושעורה הוו מדרבנן. ג. ר"מ פי"א ה"א ופי"ה ה"ט"ו, ונתיב ברכות מיט ע"ב ד"ה רבי מאיר.

(א) עיין טור ובי"י סי' ר"ט.

זוהו מחמשת מיני דגן

שבעת מיני שבת א"י

חייבה ע"י שביעה

[ב] ורוב הראשונים סוּמְדָה לֹה דְדוּקָא בְשַׁע הוּא מִן הַמּוֹרָה, וְהַדְבָרִים עֵפִיקִים. זֶה פְּשׁוּט דְהַנְהֵא גְרוּנוּ לְמוֹד לֹא מִהֲנִי, הֵיִינוּ אֲכַל חַיִּי זֵית וְהַקִּיאוּ וְמוֹר וְאֲכַל אֶפִּילוּ כְּמָה פְּעֻמִּים, עֵינֵי בְרַמִּי פִּי"ד מִמַּחְלָלוֹת אֶסְרוֹת ה"ג וּמוֹנָא בְּחִיטּוֹר זֶה כְּמָה פְּעֻמִּים, כִּיּוֹן דְעֵי שְׂעִיפָה וְאִין שְׂעִיפָה אֲלֵא בְּמִילֵי הַכֶּרֶס, עֵינֵי בְּחֻלִּין ק"ג ע"ג וְצִוְמָא ע"ט ע"ג וְצִוְמָוֹת יוֹם הַכַּפּוּרִים לְעֵיל [מְנוּחָה שִׁי"ג אוֹת צ'].

שביעה בלא אכילה

וְגַם אִם אֲכַל הִרְבֵּה וְשָׂעָה, אֵךְ אֲכַל בְּהַפְסָקָה וְלֹא אֲכַל כֵּיזֵם בְּכַדִּי אֲכִילָת פֶּרֶס, נִרְאֵה דְאִינוּ חַיִּיב ג"כ מִן הַמּוֹרָה, דְּכַמִּיז וְאֲכַלְתָּ, וְכֵן כְּתִב הַמַּגֵּ"ל בְּסִי ר"י סק"א דֵּלָא כְּעַל כְּסַמַּת הַגְּדוּלָה. אֵף דְּהַמַּגֵּ"ל כְּתִב דְּטוֹב לְשַׂאֵר אִסּוּרִים חַיִּיב לְדַחוּם דְּהַכָּא בְּשִׂיעָה תֵּלֵא, מ"מ נִרְאֵה לִי דְמַרְתִּי צִעִין אֲכִילָה וְשְׂעִיפָה, וְאִם אֲכַל בְּהַפְסָקָה אֵף שְׂעִיב לֹא מִנְטוּרָף, וְכֵן אֲכִילָה בְּלֹא שְׂעִיפָה ג"כ לֹא מִהֲנִי. זֶה אִנִּי מְסוּפֵק אֲפִשֶׁר דְּסָגִי כֵּיזֵם בְּכַדִּי אֲכִילָת פֶּרֶס דְּהוּ וְאֲכַלְתָּ, וְהַמּוֹתֵר עַד שְׂעִיפָה יִכּוֹל לְהִיֵּת

וְהַפְסָקָה, אוֹ אֲפִשֶׁר כֹּל הַשְׂעִיפָה לְרִיכָה לְהִיֵּת בְּכַדִּי אֲכִילָת פֶּרֶס וְלֹא יוֹתֵר, וְל"ע. וְעֵינֵי בְּפֶרֶם"ג אוֹי"ט ס"י ר"י בַּמַּגֵּ"ל סק"י [ע"ע מְנוּחָה שִׁי"ג אוֹת צ']. וְזָךְ פְּשׁוּט, דְּהוּא הַדִּין נֶאֱכַל שֶׁלָּא כְּדֶרֶךְ אֲכִילָה, כֹּל דֵּלָא חַיִּיב עַל הַאִסּוּרִים אִינוּ נִקְרָא אֲכִילָה כֵּאֵן, וְאִינוּ חַיִּיב גַּם בְּבִרְכַת הַמּוֹזֵן דְּאֲכִילָה כְּמִיז, וְאֲפִשֶׁר דְּקִאִי נִמִּי עַל הַשְׂעִיפָה דְּהַשְׂעִיפָה לְרִיכָה לְהִיֵּת כְּדֶרֶךְ אֲכִילָה, אוֹ אֲפִשֶׁר דְּסָגִי בְּכִזִּית כְּדֶרֶךְ אֲכִילָה וְהַמּוֹתֵר אִינוּ לְרִיךְ כְּמוֹ לְעֵיל לְעֵינֵי הַפְּסָקָה, וְל"ע. וְלִפִּי מָה שְׂמֻסּוּפֵק הַמַּשְׁנֵה לְמַלְךְ צַפ"ה מִיִּסּוּדֵי הַמּוֹרָה ה"ט [ד"ה י"ט לְחַקוֹר] דְּאֲפִשֶׁר דְּגִבִּי מְנוּחָה עֲשֵׂה אִין לְרִיךְ דְּרַךְ אֲכִילָה ע"י"ט, א"כ אֲפִשֶׁר כֵּאֵן גִּבִּי בְּרַכַּת הַמּוֹזֵן הוּא [ק"ו, וְמָה] עֲשֵׂה דְּכַמִּיז בְּלִשׁוֹן חַיִּיב וּמ"מ לֹא נִתְמַעַט שֶׁלָּא כְּדֶרֶךְ אֲכִילָה, וּמְכַל שְׂקֵן דְּאֲכַלְתָּ אִינוּ חַיִּיב. אֵךְ כִּכֵּר הַפְּסִימוֹ הַאֲחֵרוּנִים דְּעֵשֶׂה גַם כֵּן צִעִין דְּרַךְ אֲכִילָה וּמוֹנָא כְּמָה פְּעֻמִּים בְּחִיטּוֹר זֶה [מְנוּחָה ו' אוֹת א'] נִרְאֵה דְּהַכָּא נִמִּי, אֵף דֵּיט לְחַלֵּק כְּמוֹ שְׂכַמְנִי, מ"מ נִרְאֵה לִי לְדַרְךְ כְּדֶרֶךְ אֲכִילָה.

שלא כ אכילה

שֶׁאֵנוֹ אוֹמְרִים לְפָנָיו אֵינְנוּ רַק הַזְכָּרָה לְעוֹרֵר נַפְשָׁנוּ בְּדַבְרֵי פִינוּ, כִּי הוּא הַמְּבוֹרָךְ וּמְבוֹרָךְ יִכְלֹל כֹּל הַטּוֹבוֹת, וּמִתוֹךְ הַהֲתַעֲוֹרֵרוֹת הַטּוֹב הַזֶּה בְּנַפְשָׁנוּ וַיַּחֲדוּ מַחֲשַׁבְתָּנוּ לְהוֹדוֹת אֵלָיו שְׂכַל הַטּוֹבוֹת כְּלוּלוֹת בּוֹ וְהוּא הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם לְשַׁלְּחֵם עַל כָּל אֲשֶׁר יַחְפוֹץ, אֲנִי זֹכִיִּם בְּמַעֲשֵׂה הַטּוֹב הַזֶּה לְהַמְשִׁיךְ עֲלֵינוּ מְבֻרְכוֹתָיו. וְאַחַר הַזְכָּרָה וְהוֹדָאָה זֶה לְפָנָיו אֲנִי מְבַקְשִׁים מִמֶּנּוּ מָה שֶׁאֲנִי צָרִיכִים דַּעַת אוֹ סְלִיחָה לְעוֹנוֹתֵינוּ אוֹ רְפוּאָה אוֹ עוֹשֶׂר וְכָל דְּבַר. וְכֵן אַחַר הַבְּקֵשָׁה מִמֶּנּוּ אֲנִי חוֹזְרִים וּמוֹדִים אֵלָיו בְּזֶה, לֹאמֹר כִּי מִמֶּנּוּ יִבּוֹא אֵלֵינוּ, וְזֶהוּ פְּתִיחָה וְחַתִּימָה שֶׁל בְּרֻכּוֹת, פֶּן נַחֲשָׁב כְּעַבֵּד שְׁנִטְל פֶּרֶס מִרְבוֹ וְהוֹלֵךְ לוֹ בְּלֹא רִשׁוֹת כְּמַתְנַבֵּב. וְנִמְצָא לְפִי

הַנַּחַת טַעַם זֶה, שִׁיְהִיָּה בְרוּךְ תּוֹאֵר, כְּלוֹמֵר הוֹדָאָה אֵלָיו כִּי הוּא כּוֹלֵל כֹּל הַבְּרֻכּוֹת. וּבְלִשׁוֹן יִתְבָּרַךְ שֶׁאֲנִי מְזַכְרִין תָּמִיד שֶׁהוּא מֵהַתְּפַעֲלִי, נֹאמֵר שֶׁהַכּוֹנֵנָה בּוֹ שֶׁאֲנַחְנוּ מִתְחַנְנִין אֵלָיו שִׁיְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנָיו לְסַבֵּב לָב בְּרִיּוּתָיו לְהִיֵּת נֶכּוֹן לְפָנָיו שִׁיּוּדוֹ הַכֹּל אֵלָיו וְכוּ יִתְהַלְלוּ, וְזֶהוּ פִירוּשׁ יִתְבָּרַךְ, כְּלוֹמֵר יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנָיו שְׂכַל בְּנֵי הָעוֹלָם יְהִיו מִיַּחֲסִים הַבְּרָכָה אֵלֵיךְ וּמוֹדִים כִּי מִמֶּךָ תִּתְפַּשֵּׁט בְּכָל, וְעַם הוֹדָאָת הַכֹּל בְּזֶה תְנוּחָה בְּרַכְתּוֹ בְּעוֹלָם וַיּוֹשֵׁלֵם חֲפָצוֹ שֶׁהוּא חֲפִץ לְהִיטִיב כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ, וְתִשְׁלֹם הַחֲפִץ תְּכַלִּית כֹּל הַמְּבוֹקֵשׁ. וְהִנֵּה מִצְאָנוּ קִצַּת טַעַם אֵף בְּלִשׁוֹן יִתְבָּרַךְ הַמַּתְמִיָּה. וּמִן הַשּׁוֹרֵשׁ הַזֶּה הוּא שְׂמָה שֶׁאֲמַרְנוּ זְכוּרֵנָם לְבְּרָכָה [חֻלִּין ס' ע"ב] שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְרוּךְ הוּא מִתְאַוֶּה לְתַפְלָתְךָ שֶׁל צְדִיקִים, לֹאמֹר שֶׁחֲפָצוֹ שִׁיעֲשׂוּ פַעֲלוּהָ שִׁיזְכוּ בָּהּ לְפָנָיו וַיִּמְשִׁיכּוּ עֲלֵיהֶם מְטוֹבוֹ כִּי חֲפִץ חֶסֶד הוּא, וְלִתֵּת עֲלֵיהֶם מְבֻרְכָתוֹ מְרֻבָּה שֶׁלְמוֹתוֹ כְּמוֹ שְׂכַתְּבָנוּ. וְזֶהוּ הַשּׁוֹרֵשׁ הַגְּדוֹל לְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם טוֹב בְּעוֹלָם הַזֶּה, שׂוֹה שְׂכָרוֹ מֵאֵת הַשֵּׁם שֶׁמְשַׁלֵּם חֲפָצוֹ בְּאֲשֶׁר הוּא רוֹצֵה בְּטוֹבְתְךָ שֶׁל בְּרִיּוֹת.

וּמִן הַשּׁוֹרֵשׁ הַזֶּה שֶׁאֲמַרְתִּי שֶׁהַזְכָּרָת בְרוּךְ הִיא הוֹדָאָה לְפָנָיו עַל הַבְּרֻכּוֹת שֶׁהֵן לוֹ, וְשִׁצְרִיךְ לְהוֹדוֹת אֵלָיו בְּזֶה בְּתַחֲלִילַת הַשְּׂאֵלָה וּבְסוּפָה לְכָל יְהִי כְּעַבֵּד שְׁנִטְל פֶּרֶס מֵאֵת רַבּוֹ וְהֵלֵךְ בְּלֹא רִשׁוֹת, יִצְאוּ לְפִי דַעַתִּי הַחִילּוּקִין שֶׁקְּבַעְנוּ לָנוּ רְבוּתֵינוּ זְכוּרֵנָם לְבְּרָכָה [בְּרֻכּוֹת י"א ע"א] בְּעֵינֵי הַבְּרֻכּוֹת, שִׁישׁ מִהֵן פּוֹתַחֹת בְּבִרוּךְ וְחוֹתְמוֹת גַּם כֵּן בְּבִרוּךְ, וַיִּשׁ חוֹתְמוֹת וְלֹא פּוֹתַחֹת, וַיִּשׁ פּוֹתַחֹת וְלֹא חוֹתְמוֹת. כִּיֵּצֵד, כֹּל בְּרָכָה בְּעוֹלָם שִׁישׁ בָּהּ בְּקִשְׁת דְּבַר מֵאֵת הַשֵּׁם אוֹ הַזְכָּרָת נֶס, וְאִינָה סְמוּכָה לְבְּרָכָה אַחֲרָת, פּוֹתַחַת בְּבִרוּךְ וְחוֹתְמַת בְּבִרוּךְ, כְּגוֹן יוֹצֵר אוֹר דְּשַׁחֲרִית וּמַעֲרִיב עֶרְבִים דְּעֶרְבִית וְכוּיִצָּא בֵּהֵן כְּמָה מִן הַטַּעַם הַנּוֹכַר. וְכָל בְּרָכָה שֶׁסְמוּכָה לְחִבְרָתָהּ חוֹתְמַת בְּבִרוּךְ אֲבָל אִינָה פּוֹתַחַת מִן הַטַּעַם הַזֶּה, שֶׁהִרִי מְכִיּוֹן שֶׁהוּדָה וְנִתֵּן הַמַּמְשָׁלָה לְאֵל בְּסוּף הַבְּרָכָה הַסְמוּכָה לָזוֹ, וְלֹא הַפְּסִיק אַחַר הוֹדָאָה זֶה בְּדַבְרֵי קִטְן אוֹ גְּדוֹל, אִין רְאוּי לְכַפּוֹל הוֹדָאָת קְבַלַת הָאֲדָנוֹת פְּעֻמִּים בְּכַת אַחַת כְּשֶׁבִיל חִילּוּק הַשְּׂאֵלוֹת שֶׁאֲנַחְנוּ שׂוֹאֲלִין לְפָנָיו. אֲבָל רְאוּי לְהִיֵּת חוֹתְמַת בְּבִרוּךְ, כִּי אַחַר שֶׁהַפְּסִיק בְּשִׂאלַת צְרִיכּוֹ רְאוּי לוֹ לְחַזּוֹר וְלְהַזְכִּיר וְלִתֵּת אֵל לָבוּ פַעַם אַחֲרָת קְבַלַת מַלְכוּתוֹ וְאֲדָנוֹתוֹ עֲלָיו. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה תִּמְצָא לְפִי דַעַתִּי טַעַם כּוֹלֵן אִם תַּחֲשׁוּב בֵּהֵן. וְאֲשֶׁר בֵּהֵן סְמוּכוֹת יוֹצְאוֹת מִגְּדֵר זֶה, כְּגוֹן בְּרַכַת חֲתָנִים וְקִידוּשָׁא וְאֲבַדְלָתָא וְאַחֲרוֹת, כְּכֹר תִּירְצוּם לָנוּ כּוֹלֵן מוֹרֵינוּ יִשְׁמַרְם אֵל. וְהַטַּעַם שֶׁלְמַדּוֹנוּ בְּקִצְתָם, לְפִי שֶׁפְּעֻמִּים נֹאמְרוֹת אוֹתָן הַבְּרֻכּוֹת שֶׁלֹּא בְּסַמִּיכּוֹתָהֶן, וְרְבוּתֵינוּ לֹא רִצּוֹ לְחַלֵּק וְלֹאמֹר כְּשֶׁתְּבוֹא בְּסַמִּיכּוֹת תֹּאמַר בְּעֵינֵי כֵן וְכִשְׁלֹא בְּסַמִּיכּוֹת כֵּן, כִּי הֵם יִבְרַחוּ מִן הַחִילּוּקִין לְעוֹלָם בְּכָל מָה שֶׁמְסוּר בִּיד הַהַמּוֹן, וְכֵן הַדַּעַת.

וְכָל בְּרָכָה בְּעוֹלָם שֶׁאִין בָּהּ בְּקִשְׁת דְּבַר מֵהָאֵל וְלֹא הַזְכָּרָת נֶס שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כְּגוֹן הַבְּרֻכּוֹת שֶׁלְפָנָי מֵאֲכַל וּמִשְׁתַּח וְכָל הַנְּאוּת הַגּוֹף וְכֵן בְּרַכַת נֶס שֶׁל יְחִיד, שֶׁאִין בְּאֵלוֹ הַבְּרֻכּוֹת לְעוֹלָם נּוֹסַח אַרוּךְ, יְדוּע הַדְּבַר לְכָל יוֹדַע סֶפֶר שְׂכוּלֵן פּוֹתַחֹת בְּבִרוּךְ וְלֹא חוֹתְמוֹת מִן הַטַּעַם הַנּוֹכַר, דְּמְכִיּוֹן שֶׁהַזְכִּיר מַלְכוּת הַשֵּׁם וְאֲדָנוֹתוֹ וּמִיד גַּמֵּר דְּבִרְיוֹ, אִינוּ מִן הַחַיִּיב לְחַזּוֹר פַּעַם שְׁנִית הַזְכָּרָת בְרוּךְ, שִׁידְמָה בְּכַפֵּל דְּבַר בְּמָה שֶׁאִין צוּרֵךְ, דְּבַר בְּרוּר הוּא.

וְכָל הַבְּרֻכּוֹת שֶׁהֵן קְבוּעוֹת לְשִׁבְחַת הַשֵּׁם לְבַד, כְּגוֹן הַרוּאָה הִים הַגְּדוֹל וְאֵילָנוֹת טוֹבוֹת וְכֵן שׂוֹמַע קוֹל רַעְמִים, וַיִּתֵּר הָעֲנִינִים הַנּוֹזְכִים בְּפֶרֶק הַרוּאָה, מִהֵן פּוֹתַחֹת בְּבִרוּךְ וְלֹא חוֹתְמוֹת, וּמִהֵן חוֹתְמוֹת וְלֹא פּוֹתַחֹת, וְהַכֹּל מִן הַטַּעַם הַנּוֹכַר, כִּי הַמְזַכִּיר שְׂבַחִים דִּי לוֹ לְפִי הַגְּרָאָה בְּהַזְכָּרַת הָאֲדָנוֹת בְּתַחֲלִילָה אוֹ אֶפִּילוּ בְּסוּף, אַחַר שֶׁאֵינְנוּ מְבַקֵּשׁ דְּבַר

ד. לִשׁוֹן בְּרָכָה פִירוּשׁוֹ בּוֹ קְדֻמוֹתֵי שְׁנֵי פִירוּשִׁים, רְבִינוּ מְפָרֵשׁ שֶׁהוּא שֶׁבַח וְתַהֲלָלָה, שֶׁהוּא יְתִי מְקוֹר הַבְּרֻכּוֹת, וְכֵן כְּתִב הַאֲבוּדְרָחַם, ז"ל: וּבְרוּךְ אֵינוּ לִשׁוֹן פְּעוּל, אֲלֵא כְּמוֹ רַחוּם וְחַנוּן שֶׁהוּא עֲצוּמוֹ הוּא מְקוֹר הַבְּרֻכּוֹת וְאִינוּ מְקַבְּלֵם מֵאַחֲרֵיהֶם וְכוּ. וְאִם תֹּאמַר מִה יוֹעִילוּ לְהַקְבִּיָּה בְּרֻכּוֹתֵינוּ, וַי"ל אִין בְּרֻכּוֹתֵינוּ אֲלֵא כְּדִי לִזְכוֹת בְּבִרְכּוֹתֵינוּ כְּאִמְרַם ז"ל כֹּל הַמְּבֻרָךְ יִתְבָּרַךְ. וְכֵן נִרְאֵה מִלְּשׁוֹן הַרְשָׁבִי"א בְּחִשְׁבֵּה תְּכִינָה, וְכֵן פִּירֵשׁ רְבִינוּ בְּחַיִּי בְּפֶרֶשֶׁת עֵקֶב כֵּאֵן עַל דְּרַךְ הַפְּסֻט. אֲבָל בְּבִיאוּרֵי אֲגוּדוֹת לְהַרְשָׁבִי"א הַנִּדְפְּסוּ בְּעֵינֵי יַעֲקֹב לְמַסְכַּת בְּרֻכּוֹת ז' ע"א, כְּתִב: וְאֵל תַּחֲשׁוּב כִּי הַבְּרָכָה עֵינֵי הוֹדָאָה, כִּי הַבְּרָכָה לִשׁוֹן תּוֹסַפּוֹת וְרִבּוּי, מִלְּשׁוֹן וּבְרַךְ אֵת חַמְדְךָ, וְכִכָּה בְרוּךְ אַתָּה ה' לְמַדְנֵי חוֹקֶיךָ, וְתַפְלַת יִשְׂרָאֵל רִצּוֹנוֹ, וְגוֹרַמַת לְהַרְבּוֹת הַרְחִמִים עַל בְּרִיּוּתוֹ וְכוּ. וְעֵינֵי תַּשְׁוּבוֹת הַרְשָׁבִי"א ח"ה ס' נ"א. וּבְרַבִּינוּ בְּחַיִּי שֵׁם: וְעַל דְּרַךְ הַקְּבַלְתָּ, וּבְרַכַת אֵת ה' אִין תְּבוּרָה צוּרֵךְ חַדִּיט בְּלַבָּד וְגַם אִינָה חוֹדָאָה בְּלַבָּד, אֲבָל הוּא לִשׁוֹן תּוֹסַפּוֹת וְרִבּוּי וְכוּ, וְעֵינֵי גַם בְּכַד הַקַּמַּת עֶרֶךְ בְּרַכָּה. וְעֵינֵי בְּאִרְכּוֹת דְּבִרְי הַכּוֹתֵב בְּעֵינֵי יַעֲקֹב שֵׁם, וּבְסִפֵּר נֶפֶשׁ הַחַיִּים שֶׁעַר ב' פ"ב וְאֵלֶךְ, וּבְסִפֵּר דִּי הַקְּטָנָה הַלְכוֹת בְּרֻכּוֹת. ה. כִּיכ בְּחִידוּשֵׁי הַרְשָׁבִי"א בְּרֻכּוֹת י"א ע"א, וְכִיכ בְּחִידוּשֵׁי חַרְאִי"ה ע"י"מ בְּרֻכּוֹת פֶּרֶק שְׁלֹשָׁה שֶׁאֲכַל. וְרֹאה הַעֲרָה 115 לְמַבּוֹא "סִפֵּר הַחֵיטָךְ וּמַחְבָּרֵי".

באכילת
איתור

והאוכל דבר איסור אפילו איסור דרבנן הן בשונג הן במזיד, דעת הר"מ כאן בפ"א ה"ט דאינו מברך ברכת המזון ולא שום ברכה, והראש"ד השיג עליו וסובר שמברך. ועיין בנפח משנה וכלל משנה, ועיין באו"מ סי' קל"ז בט"ו סק"א באריכות, ועי"ש אם אוכל איסור במקום סכנה. ודינים אלו צריך אריכות לפלפל בהם ואין כאן מקומו. ובאיסור דרבנן צריך לומר דחז"ל עקרו ברכת המזון בשב ואל תעשה, והעמידו דבריהם בדין תורה וכן מצינו כמה פעמים [פסחים ל"ב ע"א].

מטבת
הברכה,
מה"ת

[ג] והנה דעת הפוס' נפרק היה קורא ברכות ט"ו ע"א ד"ה ומחם, דשלש הברכות הן מן התורה, ודעת הר"מ [ספר המלוות עשה י"ט] והרמב"ן דמן התורה היא רק ברכה אחת, ובנוסף הברכה האחת צריך להזכיר האלף וברכתו וכו', רק חז"ל מיקנו שלש ברכות, עיין בגי' סי' קנ"א וקפ"ו. ונראה דלף ברכה אחת אין צריך מן התורה לנוסח ברכה, כי ברכה מן

התורה אינה נריכה שם ומלכות, וזודלי הוא מדרבנן. אף שמבואר בצרכות מ' ע"ב בסוגיא דכל ברכה שאין בה שם ומלכות וכו' וליף מקרא לא שכתבי וגו' [דברים כ"ו, י"ג], הוא רק אסמכתא, עיין בחומ' יו"ט פ"ה דמעשר שני משנה י"א. הכלל, דברכה מן התורה היא איזה דברים כפי צמות לשונן, וצריך להזכיר כל מה שציוותה התורה עיין לעיל במצות קידוש היום [מנחה ל"א אות א'], וכן משמע מדברי הרמב"ן מובא בגי' שם. וזודלי אם משנה ממשבט שמיקנו חז"ל לא יאל היינו מדרבנן, ואפשר דג"כ מן התורה לא יאל, כמבואר בצפרמ"ג בפתיחה [כיללם ח"ג אות ז' ח"ז], ומובא כמה פעמים בחיבור זה. אף [במשנה מחמת] אונס יאל. ומ"מ בנפח צריך לחזור [ולברך] בשם ומלכות ולא היו ספק לא תשא, כיון דספק תורה לחומרא וצריך לחזור אינו עובר בלא תשא כי לא היו לשוא, ואין להאריך כי זה צדוק, והנאמתי בחיבור זה [מנחה ל"א אות ז'], ועיין

לו ואינו מברך בשביל הנאה שירצה לקבל, שאילו המבקש דבר או רוצה ליהנות ראוי באמת להאיר פתח דבריו ולהתחיל בהזכרת אדנותו ברוך הוא, וזהו שאמרו שהברכות של נהנין פותחות בברוך וכן ברכת המצות פותחות בברוך, לרוב התועלת שהועילנו האל ברוך הוא בהן.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם ל"ה ע"א], שאף על פי שהתורה לא תחייב אותנו לברך כי אם אחר שנשבע במזון, הכמים זכרונם לברכה חייבוננו לברך גם כן אחר כל דבר שיהנה אדם ממנו בין שהוא מפירות שבעת המינין שנשתבחה בהן הארץ או מכל שאר דברים. ולמדו הדבר בראותם שהתורה תחייב האדם לברך האל אחר שישבע האדם מן המזון המקיים גופו קיום חזק, והלכו הם אחר הטעם הזה וחייבוננו לברך גם כן על כל אשר יאכל הגוף ממנו, בין שיהיה מזון או שאינו דבר הזן מכיון שיהנה האדם בו. וכמו כן חייבוננו זכרונם לברכה לברך קודם אכילה, ולמדו לומר כן מן הסברא שראוי לו לאדם שלא יהנה מן העולם הזה בלא ברכה, עשו הברכה על דרך משל כנטילת רשות מבעל הבית לאכול מן הנמצא בביתו.

ויש מרבתינו שדעתן לומר כי התורה תחייבנו ברכה אחר כל שבעת המינין, כמו שנתחייבנו באמת לברך אחר אותן מהן שזנין כמו תמרים ויין ודבלת תאנים, ואמרו שעל כולן נאמר ואכלת ושבעת וברכת'. ואמרו גם כן ששביעה דאורייתא היא בכביצה לבד דבהכי מיתבא דעתיה דאיניש. ורואה אני בזה ראייה קצת לדבריהם ממה שאמרו בריש פרק כיצד באותה שקלא וטריא שהיה בגמרא למצוא חיוב ברכה דאורייתא, אמרו שם, מה שבעת המינין דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל שנהנה טעון ברכה. נראה מכאן שאין חילוק בשבעת המינין בין אותן הזנים מהן לאחרים שבכולן חיוב הברכה מן התורה. אבל מכל מקום ראיתי הרמב"ם ז"ל ואחרים עמו שנראה לי מדבריהם לומר שאין עיקר חיוב ברכה דאורייתא אלא על אכילת שביעת מזון, ולא על שאר מינין אף על פי שהן משבעת מינין, כגון רמונים וענבים ותאנים לחים וזיתים, מכיון דלא זייני, כי התורה לא תחייב אלא על מזון, ומפני כן סמך לחם אל הברכה כמו שכתוב תאכל בה לחם, והדר ואכלת ושבעת. ואל הגדולים שבדורנו נשמע במצות התורה.

ואחר הכרעה זו אם נסתפק לו אם בירך מעין שלש אחר כל שבעה מינין חייב לברך מספק, וכן אם נסתפק לו בברכת המזון ואפילו כשאכל פחות מכדי שביעה, חייב לברך, ובלבד שאכל כביצה. אבל האוכל כזית או יותר עד כביצה ונסתפק אם בירך או לא, מן הדומה שאינו חייב לברך לדברי כולם, ששיעור זה דרבנן הוא. ולפי הנראה לי מדברי הראשונים כל זמן שלא שבע במזון לא יתחייב לחזור ולברך מספק. ואומר אני באולי כי מה שנראה רבים מהמון העם מקילין בברכת מעין שלש, ואין אחד אפילו עם הארץ גמור מיקל בברכת המזון, כי היא מיסוד הראשונים שדעתן לומר שעיקר ציווי התורה לא יבוא כי אם על שביעת מזון, ומפשוטו של מקרא כך היה נראה. נמצא ענין הברכות כן הוא, שחיוב מצות התורה אינו רק לברך אחר המזון לא לפניו, ובדברי האחרונים אף על כל שבעת מינין הנזכרים בתורה.

וכל שאר הברכות כולן הן מדרבנן, חוץ מאחת שהיא מן התורה, וכן הוא מפורש בגמרא בברכות [כ"א ע"א] והיא ברכת התורה לפנייה, גם הרמב"ן ז"ל יחשוב אותה מצות עשה בפני עצמה. והענין הזה שחייבנו האל ברוך הוא ברכה בקריאת התורה לפנייה ובמזון לאחריו, מן הדומה שהטעם לפי שהוא ברוך הוא לא ישאל מן החומר לעבדו ולהודות בטובו רק אחר שיקבל פרס ממנו, כי החלק הבהמי לא תכיר בטובה רק אחר ההרגש. אבל קריאת

ו. דעת רבנו שחפירות משבעת המינים דייני לכו"ע חייבין לברך אחריותו מדאורייתא, וחמלוקת היא רק באותם שאינם זונים, שבהם דעת הר"מ וסיעתו שאין חייבין מדאורייתא. ועיין בלשון רבינו בתחלת המצוה. ונראה שיצא לו זה מהא דאמרינן בברכות י"ב ע"א, דבאכל תמרי וקסבר נהמא ופתח בנהמא ואפילו סיים בנהמא נמי יצא, דתמרי מיין זייני, ופירש רבינו דברכתא דאורייתא. ושם ליה ע"ב אמרינן דחמרא דסעיד אי לאו דלא קבעי איניש סעודתא עילויה היה טעון שלש ברכות. ולפי"ז נתגמס שאמרו בהם לקמן מ"א ע"ב דלאחר הסעודה טעונים ברכה בין לפנייהם מוכח מזה שאינם זונים ואינם טעונים ברכה דאורייתא, עיין לקמן הערה י"ח, אך בהם מחלק רבינו בין תאנים לחים שבהם עוסקת הסוגיא ב"ד מ"א, לבין דבלת תאנים שדינה כתמרים. ו. כן עיטת השאלות והבה"ג, וכן היא עיטת הרמב"ן בברכות מ"ט ע"ב, והרשב"א ברי"ף כיצד מברכין וכן דעת הטור בס"י ה"ט. וראה הערה 115 למבוא "ספר החינוך ומתברר". ח. עיין כסף משנה פ"א ה"א ופ"ה ה"יב. ט. במעין החכמה תמה על רבינו שדעתו דלא כמאן, דלהרמב"ן במלחמות (י"ב ע"א בדפי הרי"ף) והראב"ד פ"ה ה"ט, אליבא דחילכתא ליכא שיעורא דרבנן כלל ורי' מאיר ורי' יהודה בדאורייתא הוא דפליג. וגם להרמב"ן חילכה אשה חייבת בברכת המיין מדאורייתא, ורבינו בעסק לקמן שהיא ספק. ולשיטת בעל המאור והיא שיטת התוס', דרי"מ ורי"י בדרבנן פליגי וקראי אסמכתא בעלמא, וכן היא שיטת הרי"מ, אי"כ גם שיעור כביצה לאו דאורייתא. וגם על הכותש שהכריע דבאכל כביצה צריך לחזור ולברך מספק תמה במעדני יו"ט כעין זה. וכתב גאליהו רבה דאישמיתותיה שכי"כ רבינו וכו"כ רבינו ירוחם, וכן כתב רבינו יונה ל"דף כי ע"ב. וכתב דנראה דמפריש הוא דאמרינן הם מרסקים על עצמם עד כביצה היינו לרי' יהודה דמסמך מדרבנן על ושבעת כביצה, אבל לרי"מ דמסמך מדרבנן על ואכלת כזית, ס"ל דכביצה הוא שביעה גמורה. ועיין משי"ב על זה בביאור הלכה סי' קפ"ד סי'. י. במצות עשה ט"ו שהוסיף למנון הרי"מ.

א) כן היא שיטת התוס' כי ע"ב ד"ה נשים, דהזכרת ברית ותורה מדאורייתא, אולם בכיאר הלכה סי' קפ"ז ד"ה מחזירינן מביא שיטות ראשונים דלא הוי דאורייתא.
ב) ראה משי"ב רבינו להלן אות ו'.
ג) ברמב"ן שם משמע דכ"פ הזכרת השם בעיניו ע"ש.

ו) תורף דבריו, דכל מילי דרבנן שאמרו במצוות עשה שצריך לעשות כן, אם הויד ולא עשה כן אף מן התורה לא יצא, ובאונס יצא. ועיין דרכי משה סי' קצ"א אות א'.
ז) עיין תשו' רעק"א קמא סי' כ"ה ד"ה וביותר.

נכסף משנה פ"א הט"ז ונכסף פרי מגדים נפמיחה להלכות ברכות
לוח ב'.

ברכת היימון

והנה אס ברכת היימון היא מן המורה עיין בראשונים^ה, ואס יש חילוק
מן שלשה לעשרה עיין בדברייהס^ה.

נשים ועבדים

[ד] ונשים ועבדים דעת הר"מ פ"ה
ה"א והרב הממזר והרצה

לראשונים^ה דמיצים רק מספק, ודעת רש"י
כאן כ' ע"ב ד"ה או דרננן, דהטעם
דאפשר שאינן מייצות [מן המורה] כיון
דכמיז על הארץ וגו' [שם ח', י"], והן לא
נטלו חלק בצרף. ועיין במוס' ד"ה נשים,
שהקשו מכהנים ולויס דג"כ לא נטלו חלק
בצרף, והראשונים^ה מירלו דלקחו הארבעים
ושמונה עיר. ולדעמי גרים הס ג"כ בכלל
ספק זה, ואינם מייצס רק מספק^ה.
ועומטוס ולאנדרוגיטוס למאן דסובר^ה

גרים

סומסוס
ואנדורגיטוס

לאנדרוגיטוס הוא ספק גס הס לא נטלו חלק מספק, רק מאן דסובר
לאנדרוגיטוס הוא זכר או חני זכר, מייז בודלי. וחלוי עבד וחלוי ישראל
מנצנן שאינו גר כאשר ציימתי כמה פעמים [מלצה י"ז לוח ט"ז] מייז בודלי
מלד ישראל, ולקח על כרחך חלק בצרף כאשר כמנמי כמה פעמים.

ודעת המוס' שס דהספק [ננשים] הוא

כיון שאינן בני ברים ומורה,
ולריך להזכיר ברים [ומורה עי"ש], ועבד
שישנו בברים אינו בתורה על כן (פטור)
[הוא בכלל הספק], ולפי זה גר מייז וחלוי
עבד וחלוי בן מורין בודלי ישנו בתורה ג"כ
מלד הבן מורין, ומלד עבד אין איסור ללמוד
מורה, א"כ מייז בברכת המזון [מן המורה]
מלד הבן מורין, ולפי זה אינו יכול לכרך
בעלמו כי לא חמי לז עדות ומפיק לז
מרות, כמו שופר [ר"ה כ"ט ע"א], רק
ישמע מאסר. וגס חלוי עבד וחלוי ישראל

לפניו על כל הטובה אשר גמלנו בעשותנו מצוותיו היקרות, ואמרו [פסחים ז' ע"ב] שמברכין עליהן עובר לעשייתן,
והענין הוא לדעתי כטעם הנזכר סמוך בקריאת התורה, וכמו כן חייבוננו לברך ברכות בשבח הבורא על עוצם
גבורותיו, כגון הרואה היס לפרקים, וכיוצא באלו הענינים כמו שמוזכר בפרק הרואה.

ונוסח^ה הברכות כולן עזרא ובית דינו תקנום, ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה [שם מ"ח ע"ב] משה תקן ברכת
הזן יהושע ברכת הארץ, על עיקר הענין אמרו כן, אבל כל נוסח הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי להוסיף
או לגרוע בנוסח שלהן, וכל המשנה בהן אינו אלא טועה. ומכל מקום בדיעבד מי ששינה או ששכח קצת מנוסח
הברכה, כל זמן שהזכיר עיקר משמעותה ואמר חתימתה כתקנה, אין מחזירין אותו^ה. ואמרו זכרונם לברכה [סוטה
ל"ב ע"א] שהברכות נאמרות בכל לשון, ובלבד בהזכרת השם ומלכות שמים.

וחייבוננו זכרונם לברכה [שבת כ"ד ע"א] להזכיר בברכת המזון קדושת היום, כלומר ענין שבת או ימים טובים
כמו שידוע. והשוכה ולא זכר אותן בברכה מחזירין אותו באותן הימים שהיב אדם לאכול על כל פנים, והן
שתי סעודות מחוייבות דהיינו ליל ראשון של פסח וליל ראשון של חג הסוכות^ה, ודעת קצת המפרשים בכל שבת
ובכל יום טוב מחזירין אותו גם כן.

ואכתוב לך בני עוד מעט בדיני ברכות הסעודה, ואף על פי שהרבה הרווחנו הדבור בזאת המצוה, מחפצי
בברכה, ולא כן דרכי במקום אחר בזאת המלאכה. כל ישראל צריך ליטול ידיו קודם אכילת פת במים הראויין,
כלומר שלא נפסלו^ה מלשותות לכלב ולא נעשה בהן מלאכה, ושיעורן רביעית לוג שהוא ביצה ומחצה לנטילה
אחת, ולכל הפחות^ה צריך ליטול לאכילת פת עד הפרק שסוף האצבעות בו. ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך
העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. ומברך על אכילת הפת בתחלה ברוך אתה ה' אלהינו מלך
העולם המוציא לחם מן הארץ, ולבסוף אם אכל ממנו כזית מברך ארבע ברכות הידועות, הזן וברכת הארץ ובונה
ירושלים, והטוב והמטיב שתקנו ביבנה.

וכל^ה דבר שבא בסעודה משהתחיל לברך על הפת, בין דברים הזנים כגון תבשילין הרבה שעושיין בני אדם
מחמשת מיני דגן, בין כל שאר מיני פירות שבעולם, כל שאוכל אותו אדם להשביע בטנו ולמלא רעבונו, בין שיאכל
אותן דברים באמצע סעודתו בין אחר שגמר מלאכול פתו, הכל ברכת הפת פוטרת לפניו ולאחריו. וכן הדין אם
אינן באיין דברים אלו להשביע אלא ללפת הפת שברכת הפת פוטרתן לפניהם ולאחריהם. ואם אינן באיין לא להשביע
ולא ללפת אלא לתענוג בעלמא בתוך הסעודה, אי מידי דזיין הוא כגון תבשיל מחמשת המינין פטור בברכת הפת
בין לפניו בין לאחריו, ואי מידי דלא עבדי אינשי למזון ובא לתענוג בתוך המזון, כגון פירות שאוכלין בני אדם
לתענוג בתוך המזון, מברך לפניהן ולא לאחריהן, דברכת המזון פוטרתן. ובכלל תענוג זה הוא מי שאוכל בתוך
הסעודה זית מליח וכיוצא בו לפתוח תאות המאכל, ולפיתך מברך לפניו ולא לאחריו. תמרים^ה אף על פי שהן

יא. ר"מ פ"א הל' ה'. ועיין השגת הרמב"ן לסתיים בשרש הראשון [י' ע"א בדפי הספר] ובחידושי הרשב"א ברכות מ"ח ע"ב, ועיין היטב בפרוש הרא"ה שם. וראה הערה 115 למבוא
"ספר החינוך ומחבריו". יב. כ"כ הרשב"א בברכות י"א ע"א. יג. הוא שיטת הרשב"א בברכות מ"ח ע"ב, אולם שבתות גרסין בחז"ל בגמרא דחזון דלא סני דלא אכיל, וכתב הרשב"א
דמינה שמעיין דשבת על כרחיה אכיל פת משום עונג, וצ"ע. וקצת המפרשים הסוברים שצריך לחזור בכל יו"ט, כן מבואר בתוס' שם ד"ה אי בעי, וכן היא דעת הר"מ בפ"ה הי"ב,
וכ"כ בחידושי הרא"ה על ברכות שם. יד. ר"מ פ"א הל' ו'-ו'. טו. כשיטת רש"י ונח"ל בחולין ק"ז ע"ב, וכן היא דעת הרא"ה בבדק הבית בית ששי שער ראשון. אבל לשיטת הר"י
שיעור נטילת ידים כל היד עד הקנה של זרוע, עיין שו"ע סי' קס"א ס"ד, ובביאור תגרי"א. טז. דברי רבינו כאן מתאימים בדין עם דברי הרא"ה ע"מ ברכות מ"ח ע"ב, ולפעמים גם
בלשון, ע"ש. זי. דין התמרים לענין תברכה שלפניהם לא תזכר בחידושי הרא"ה שם. ולענין לאחריהם, הנפקא מינה היא בחלוקה שלא הביאה רבינו כאן, והיא בדברים הבאים לאחר
הסעודה, עיין ברא"ה שם שדינם שצריך לברך לפניהם ולאחריהם, ובזה דברי רבינו מתאימים עם מה שכתוב שם, ותמרים דין אחר להם שאין צריך לברך אחריהם, ע"ש. וצ"ע אם
גם דבלת תאנים דינת כתמרים, עיין לעיל הערה ו'.

ח) בטור סי' קפ"ח הביא דברי הראב"ד דברכת היימון מן התורה, ועיין ר"א"ם מצוה רנ"ג,
ובאליהו רבה סי' קצ"ט סק"ה הוכיח מברבי התוס' דהו דרבנן עי"ש, ועל פי דבריו כן יש
להוכיח מהרשב"א שם, ועיין גם משי"ב ב"ב דף נ' ע"א ד"ה וליברכו, וכ"כ להדיא הרא"ה והמאיר
ריש פ"י שלשה שאלו, ובסה"מ לבעל הבתים מצוה י"ח.
ט) עיין קרית ספר על הר"מ פ"ה, וישועות יעקב סי' קצ"ד, וחזו"א סי' ל"א
אות א'.
י) עיין טור וב"י סי' קפ"ז. ומה שכלל רבנו עבדים כהדי נשים, כן הוא בר"מ,
אבל החינוך לא הזכיר, ועיין חידושי הרשב"א דף כ' ע"ב ד"ה בעא דלשיטת רש"י
אות כ"ו.

הדין כן, וכן לשיטת רש"י שכתבנו לעיל הדין כן. וטומטום ולאנדרוגיטוס למאן דסבר דהוי ספק איש, לשיטת רש"י עכ"פ לא נטלו חלק בלחץ מספק, א"כ דינו כנשים והוי ליה חד ספק כנשים, אך לשיטת המוס' הוי ליה ספק ספיקא לחיוב, ספק דלמא הם אנשים, אף דטומטום אינו יכול לנמול מ"מ הוי ליה בן זרית, כמו ערלי' דנדואי מינן כיון דאינו יכול לנמול, ואפילו אם הוא אשה הוי ליה ספק איבעיא נש"מ. אך זה נ"ע אם ספק ספיקא לחיוב הוי ליה ודאי, וגם איבעיא דלא איפשטא אם מלטרף לספק ספיקא¹⁰ והדברים ארוכים ועמיקים אין כאן מקומם, ובאחי רק להזכיר. ופשוט דערל ישראל הן גאונם והן צמוד מ"מ הוי ליה בן זרית וחיוב צרכת המזון מן התורה, עיין בראשונים¹¹ וזה פשוט. ועיין גל"ח כ' ע"ב [ד"ה למאי נ"מ] בסוגיא דנשים צרכת המזון לאורייתא, וכתב דר"ס לומר נהי דאינם בני זרית ותורה או לא

פירות, דין מזון יש להן ופטורין בברכת הפת לפנייהן ולאחרייהן.

הביאור¹² לפניו מיני פירות הרבה, אם ברכותיהן שוות כגון שכולן של עץ, מברך על האחד החביב לו ואחר כך אוכל כל השאר בלא ברכה. ואם אין אחד מהן חביב לו יותר מן השאר, אם יש ביניהם משבעה פירות המנויין בתורה לשבח ארץ ישראל מברך תחלה על הקודם בפסוק, וכולן פטורין מברכה. ואם אין ברכותיהן שוות, כגון פרי עץ ופרי אדמה, מברך על כל אחד ואחד, ומקדים החביב לו, כלומר

נטלו חלק בלחץ, עכ"פ צרכה ראשונה ודאי נמחייבו מן התורה כי שם לא נזכרו דברים אלו, והדר ביה עי"ש, ומראה מקום לנין. וחרש שועה וקטן פטורים מכל המצוות, אך קטן שהגיע לחינוך חייב מדרבנן בכל המצוות. וחרש המדבר ואינו שומע לאינו יכול להשמיע לאזנו, וגם צריא אם לא השמיע לאזנו, עיין בראשונים ובאחרונים¹³ שהאריכו בזה, ואינו יכול להאריך בזה שהאריכו בזה הראשונים והאחרונים.

וגם אחד מוציא מצירו מן התורה ונפרט בימנו. אך מי שאינו מחוייב אינו מוציא מצירו המחוייב כמו בכל המצוות, וגם המחוייב מדרבנן אינו מוציא המחוייב מן התורה. ומודר הנאה יוצא למצוות לא ליהנות ניתנו. אך במחוייב מדרבנן או צרכה רביעית שהוא מדרבנן, לדעת הר"ה ז"ה [ו' ע"א דפ"י הר"ף, ד"ה אמר רבא] מדרבנן (ליהנות ניתנו). הכלל, אינו רואה

אותו שרצונו לאכול בתחילה. ואם אין שם חביב לו יותר מחברו, מקדים החשוב בברכה דהיינו פרי עץ, שהברכה מיוחדת לו יותר מפרי האדמה שכולל כל מה שבאדמה.

י"ן אינו בכלל פת כלל ואין ברכת הפת פוטרתו, וענין שתיה הוא ומברכין עליו אפילו בא בתוך המזון. ועוד קבעו חכמים זכרונם לברכה [ברכות נ"ט ע"ב] ברכה אחרת על היין היכא שהביאו יין שני בתוך הסעודה או אחר סעודה מלבד אותו שהביאו תחילה, והיא הטוב והמטיב, והוא שיהו האוכלים שנים או יותר. וי"ן¹⁴ שלפני המזון פוטר מברכה ראשונה כל היין הבא אחריו בין בתוך הסעודה בין אחריה, אבל¹⁵ יין שבתוך המזון אינו פוטר את של אחר המזון מברכה ראשונה, אבל מברכה¹⁶ אחרונה ברכת המזון פוטרת הכל, דין בכלל מזון הוא דאיהו נמי זיין וישמח.

מים אחרונים חובה, וצריכים להיות מים קרים, ושיפלו לכלי או לכל דבר שחוצץ ביניהן ולקרקע כגון קסמין וכיוצא בהן. ומי¹⁷ שלא אכל דבר מזוהם ולא טלטל מלח בסעודתו אינו צריך להן.

בשבת ויום טוב צריך אדם להזכיר קדושת היום בברכה שלישית כמו שאמרנו, ואם¹⁸ לא הזכיר ופתח בהטוב והמטיב חוזר לראש. לא פתח בו אלא שחתם ברכה שלישית, אם בשבת אומרים נוסח זה, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן שבת¹⁹ מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת. ואם ביום טוב אומרים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. וכן ראש חדש²⁰ וחולו של מועד ותנוכה ופורים²¹ יש להם הזכרה בברכת המזון בברכה שלישית, אבל שכח וחתם הברכה אין מחזירין אותו ואין מזכירין כלל. כך מקובל אני מרבתי ישמרם אל, שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו ככבוד כל ימיו²². ויתר פרטי המצוה יתבארו במסכת ברכות [פרקים ו' - ז'].

ונוהגת מצוה זו מן התורה בכל מקום ובכל זמן בזכרים, ובנקבות²³ הוא ספק לרבתינו אם חייבות בה מן התורה אם לאו. ואיש העובר על זה ואכל מזון ולא בירך אחריו ביטל עשה זה, ואשה שעברה ולא ברכה ביטלה מצוה מדרבנן ואולי מצוה דאורייתא. וכן כל שקרא בתורה בשחרית קודם שיברך הברכות המתוקנות בתורה או ברכת אהבת עולם ביטל מצוה דאורייתא²⁴, ולפיכך מי ששכח אם בירך ברכת התורה בשחרית אם לא בירך חוזר ומברך. ומי שעבר ולא בירך כל שאר הברכות שבעולם לבד אלו שזכרנו ביטל מצות חכמים לבד, ופורץ גדר ישכנו נחש [קהלת י', ח'], והזהיר בהן יתברך מדה כנגד מדה.

וצריך האדם להזהר מאד מהזכיר ברכה לבטלה, שיש בדבר עונש חמור שמזכיר שם שמים המקודש שלא לצורך, וחכמים סמכו הדבר ללאו דלא תשא את שם ה' אלהיך לשוא²⁵. ובא וראה כמה היו זהירין בזה בדורות

יח. ר"מ פ"ח ה"ג, אלא שהרי"מ פוסק דבאין ברכותיהן שוות וליכא חביבות אין עדיפות לברכת פרי העץ על פרי האדמה, ורבינו מחלק בזה, והוא כהני"ג. ובחידושי הראי"ה על ברכות מ"א מבוא לשון הר"מ, ופליגי עליה אפילו באחד מהן חביב, דבאין ברכותיהן שוות לא אזלין בתר חביבותא, רק מברך תברכה החשובה. יש ברכות מ"א ע"ב, שאני יין דגורם ברכה לעצמו. וכמה טעמים נאמרו בזה בראשונים, והראי"ה כתב שם בשם מורו הטעם המבואר כאן. ובחידושי הרשב"א מבוא טעם זה בשם יש מפרשים, ומסיק לבסוף דדברי רש"י ורי"ת נראין עיקר. וכן כתבו טעם זה המאירי ובשט"מ. כ. ברש"י שם ד"ה שינוי יין, דהיינו בהביאו לו יין אחר טוב מן הראשון, ועייש בתוס' ד"ה הטוב. כא. ברכות מ"ב ע"א במתני', ואע"פ שאמרו שם בגמרא דחיינו דוקא בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין, כבר כתבו הראשונים דתתם הוא לזידתו דלא שכח להו תמרא, אבל לזידן דשכח לן תמרא כלתו יומי לענין זה כשבתות וימים טובים. כב. ר"מ פ"ד ה"ב. כג. עיין פסחים ק"ג ע"ב ברש"י ד"ה אסור לכו למישתי, ושם ע"א תוס' ד"ה אגא. כד. כן כתב הרשב"א בתורת הבית בית ששי סוף שער ראשון, ועיין בעירובין י"ז ע"ב תוס' ד"ה מים. כה. ר"מ פ"ב ה"ב. וחוזר לראש, כתב הר"מ דחיינו לברכת הון, והראב"ד השיג. כו. בברכות מ"ט ע"א גרסינן: שבתות, ובר"מ ליתא, וגרסי: אשר נתן מנוחה, וכן הוא בכמה כתיי. כז. דלא כהרי"ף בפ"ז דברכות [ל"ו ע"א בדפי הרי"ף] הסובר שאף ברי"ח אם שכח וחתם יש לו הזכרה. ורבינו סתם כבעל המאור שם. ובחידושי הראי"ה על מסכת ברכות סתם כהרי"ף. וראה במבוא "ספר החינוך ומחבריו" משי"כ בזה הרי"ד מצגר. כח. טעות סופר, דתנוכה ופורים הזכרתן בברכה שניה. מנחת חינוך. כט. בעטרת זקנים ס"י קפ"ה כתב זה בשם רבינו וספר אחד שומן ג'. ל. ברכות כ' ע"ב, ועיין לעיל הערה י'. לא. היינו אליבא דהרמב"ן שמנאה למצות עשה. והרי"מ שלא מנאה במנין המצוות, עיין ביאור דעתו בפרי חדש או"ח ס"י מ"ז סק"א, ושאתג אריה ס"י כ"ד - כ"ה. לב. דעת הר"מ בפ"א ה"טיו שעובר בלא תשא מדאורייתא, ועיין בכסף משנה פ"א ה"טיו. ודעת התוס' ר"ה ל"ג ע"א ד"ה הא, דהוא מדרבנן, וכן נראה שהיא דעת רבינו, וכ"כ הראי"ה ע"מ ברכות כ"א ע"א, וכ"כ הרב"ש משמו בס"י שפ"ד.

(יד) לשון רבנו כאן צריכה עיין, דבהדיא כתב לקמן בסמוך דערל אפילו במזיד הוי ליה בן ברית. (טו) עיין פמ"ג בפתיחה הכלולת ח"ב אות כ"ב וכ"ה, ובס"י קפ"ו בא"א סק"א, ועיי"ש בהגהות רע"א. (טז) עיין פמ"ג ס"י קפ"ו שם דלא סבירא ליה הכי.

דרש שו"ת וקס"ו

להוציא אחרים לחובה

להאריך, אם אהרין נפרטות זריכה כל מלוא מיטור מיוחד ונאמי רק להזכיר. ומה' שכתב הרב המחבר בסוף דבריו ובראש חדש וחנוכה ופורים מזכיר בברכה שלישית, הוא טעות המעמיק, דמנוחה ופורים מזכיר נזכרה שניה.

[ה] ומביא הרב המחבר עוד ברכה מן התורה היינו ברכת התורה כדעת הרמב"ן [בספר המצוות מ"ע שהוסיף מצוה ט"ו] שחשב ברכת התורה למצות עשה, וכן הסכימו הרבה ראשונים, וג"כ מן המורה לומר לפי צמות הלשון איזה שם על נתינת המורה הקדושה, רק מו"ל מיקנו נוסח הברכה ומיקנו שמים או שלש ברכות לכל מר גדלות ליה, עיין בשו"ע סי' מ"ז ובז"י ונראשונים, ועיין בשו"ת שאגת אריה סי' כ"ה. ודעת הר"מ דהיא רק מדרבנן, עיין באחרונים שהאריכו בה. ומלוא זו אינה מחוייבת, רק אם רצה ללמוד מלוא עשה עליו לנצח.

ומבואר שם בשו"ע סי' ד נדשים חייבות לנצח, א"כ הוא הדין עבדים, ומ"מ דין זה ל"ע, כיון דאינם חייבים במלוא לימוד המורה למה חייבים לנצח, אע"פ שזריכים ללמוד הדינים ע"ש, מ"מ לא נחמרת מלוא לימוד המורה חייבים, רק שידעו הדינים שלהם, ואפשר כמו ברכת המזון שאינו מלוא לכול, רק המורה ליתא שם יאכל יצרך והיא מלוא עשה, הכי נמי כתבה המורה מי שלומד אע"פ שאינו מחוייב מלוא עליו לנצח. אך על כל פנים הנוסח אשר קדשו וכו' לעסוק בדברי מורה ל"ע, אך אפשר דאשר נזכר בו הוא שנה מחוייבים כמו ברכת המזון, אך אשר קדשו במלואותיו וליונו וכו', אינם מצרכים. אך לדין רשות להם לנצח בכל המלואות אע"פ שאינם חייבים והדברים עתיקין. עכ"פ ברכת השבח היא מלוא עשה, אע"פ שאינם חייבים בלימוד המורה כמו ברכת המזון. ולפי זה נשים ועבדים מוסיפין האנשים כי חייבים מה"מ, אך אם שנו כבר אם הם מוסיפים כי אינם בגדר ערבות, הדברים ארוכים ועתיקים. מרש שוטה וקטן פטורים כמו בכל המלואות. וחלוי עבד וחלוי בן חורין בודאי חייב מלד חלק הכן חורין.

עיין בשו"ע כאן סעיף ג' - ד, המהרהר אין נריך לנצח והכותב נריך לנצח ועי"ש באחרונים. ומהרהר בדברי מורה אף אם נאמר דמלוא עשה של לימוד המורה הוא בהכרח ג"כ דכתיב והגית בו וגו', מ"מ לא מלינו ברכה על

כילד מצרכין ה"א דמצרכא ליה ברכת המורה דאורייתא, והוא הדין ברכות המלוות דליקטש שנאמר והמורה והמלוות [שמות כ"ד, י"ג], ומסיק הפ"ג דההיקש הו' אסמכתא, ללא מלינו בכל הפוסקים שיהיו סוברים דברכות המלוות יהיו מן המורה ע"ש.

ובדין זה דברכות המלוות הוא מן המורה, נראה דגם המשנה פ"ה מעשר שני משנה י"א והש"ס דילן ברכות מ' ע"ב סוברים כן במעשר שני גבי לא שכתתי, לא שכתתי מלכרך וכו' עכ"פ איזה שנה, ונוסח הברכה מיקנו מו"ל כמו [שנמצא לעיל צלות ה' לענין] ברכות המורה [וצלות ג' לענין] ברכת המזון שכתבנו. ועיין במוס' יו"ט שם והזכר לעיל [אות ג'].

[ז] ומה שכתב הרב המחבר דהמברך ברכה לבטלה דחכמים סמכו הדבר על לאו דלא תשא וכו', דעמו כדעת המוס' ב"ה ל"ג ע"א ד"ה הא, וקידושין [רא"ש פ"ק סי' מ"ע] דלוינו אלא מדרבנן. אבל דעת הר"מ [פ"א מצרכות הט"ו] דעובר מן המורה בלאו הוה ומונח במיטור זה לעיל [מלוא ל' אות ה'], ועיין בגמ"א סי' רט"ו סק"ו.

מצוה תלא,

מצות אהבת הגרים

[א] שניצטוונו לאהוב הגרים וכו'. מצוה צ"מ פ"ו מהלכות דעות ה"ד. ונראה דהוא הדין עבד שנחייב במלואות הוא גם כן בכלל מלוא אהבת רעים, דעבד נקרא רעהו כמצוה צ"ק פ"ח ע"א וכמה פעמים במיטור זה, והוא בכלל מלוא זו ג"כ כיון שנכנס לדת כמו שכתב הרב המחבר. מ"מ אינו משמע זה כי עבד לא יקרא גר, וז"ע. [ב] וגם לך נמצא עד כמה נקרא גר, אם הוא לבדו שנכנס לדת, או אם גם בניו אחריו, ולא נמצא עד כמה דורות הם גרים. ונראה דלינו כמו לענין יוחסין באה"ע סי' ז' סכ"א דעד כמה דורות נקראים גרים, רק אם יש לך אחד ישראל דלינו כבר לענין יחוס ע"ש, הכי נמי אינו כבר לענין מלוא זו, שיש לו עוזר באומה, עיין בדברי הרב המחבר.

בית אבינו ואמו ויבא לחסות תחת כנפי אומה אחרת באהבתו אותה ובבחירתו באמת ושנאת השקר, ובהיותנו זוכים

הראשונים, שהרי שמשון נזיר אלהים נשא אשה מפלשתים אשר אהב בנחל שורק, והיה זהיר כל כך בהזכרת השם שלא להזכירו כלל בין לצורך או שלא לצורך, שדלילה הכירה כי הגיד לה את כל לבו בהזכירו אלהים בתוך דבריו באמרו אליה כי נזיר אלהים אני [שופטים ט"ז, י"ז], וכמו שכתוב אחריו ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו, ואמרו זכרונם לברכה [סוטה ט' ע"ב] מנא ידעה, ומהם שאמרו ניכרין דברי אמת, ומהם שאמרו על שהזכיר שמשון אלהים בתוך דבריו, ואף על פי שלא אמר דרך שבועה אלא דרך סיפור.

מצוה תלא

מצות אהבת הגרים

(א) שנצטוונו לאהוב הגרים, כלומר שנזוהר שלא לצער אותם בשום דבר, אבל נעשה להם טובה ונגמול אותם חסד כפי הראוי והיכולת. והגרים הם כל מי שנחבר אלינו משאר האומות שהניח דתו ונכנס בדתנו, ועליהם נאמר [דברים י', י"ט] ואהבתם את הגר כי גרים הייתם. ואף על פי שיכללהו כמו כן הציווי בישראל, שנאמר עליו ואהבת לרעך [מצוה רמ"ג], שהרי גר צדק בכלל רעך הוא, הוסיף לנו השם בו מצוה מיוחדת לו באהבתו. וכמו כן הדבר במניעה מלרמות אותו, שאף על פי שהיה בכלל ולא תונו איש את עמיתו [מצוה של"ח], הוסיף לנו הכתוב בו מניעה מיוחדת לו באמרו וגר לא תונה [מצוה ס"ג], ואמרו בגמרא [ב"מ נ"ט ע"ב] שהמאנה הגר עובר משום לא תונו וגו', ומשום וגר לא תונה, וכמו כן מבטל מצות ואהבת לרעך, ומצות ואהבתם את הגר.

משרשי המצוה, כי השם בחר בישראל להיות לו לעם קדוש ורצה לזכותם, ולכן הדריכם וציום על דרכי החנינה והחמלה, והזהירם להתעטר בכל מדה חמודה ויקרה למצוא חן בעיני כל רואיהם, ויאמרו עם ה' אלה. וכמה היא דרך נעימות והמדה להתחסד ולגמול טובה לאשר הניח אומתו וכל משפחת

תלא. תכס, עקב עשה ב'. רמב"ם עשין ר"ז. הלכות דעות פ"ו ה"ד. סמ"ג עשין י'. א. תיבת "לרמותו" צ"ע, כי הפסוקים שמביא רבינו, הם שלא להוות את חברו בדברים, ושלא להוות את הגר בדברים.

(ט) במהדורות קודמות נדפס קטע זה לקמן באות ה'. (כ) על דרך שכתב רבנו לעיל אות ג'. (כא) עיין בית הלוי ח"א סי' ו'. (כב) עיין חרושי מרן רי"ז הלוי על הר"מ פ"א מברכות הט"ו ד"ה והנה, ועמק ברכה ענין ברכת התורה סי' א'. (כג) עיין רא"ש פ"ק דברכות סוף סי' י"ג, ותשו' מהר"י אלאזי [הקטן] סי' ב', ותשו' רע"א קמא סוף סי' ד' ד"ה אלא נראה. (א) בב"ק שם איירי לענין אחזה, אי עבד הוי בכלל אחיך. ולענין אי מיקרי רעך, נסתפק בזה בפמ"ג א"ח סי' קנ"ו בא"א ר"ה נסתפקתי, עי"ש. ועיין באמרי בינה א"ח סי' י"ג אות ו', ובשדי חמד, כללים, מערכת הר"ש כלל ג'. וראה מש"כ רבינו לעיל סוף מצוה ס"ג, ובמצוה שלי"ח אות ב'.

ברכות המצוות

ברכת התורה

ברכה לבטלה, איטורה

שים ועבדים

יתחשלא בדיבור